

РЕАЛНОСТТА НА „СВИВАЩИТЕ СЕ ГРАДОВЕ“

Миряна Й. Йовчева¹

Ключови думи: урбанизъм, свиващи се градове, деиндустриализация, субурбанизация, демографско стареене

Научна област: архитектура и градоустройство

РЕЗЮМЕ

Градовете играят съществена роля в развитието на обществото. Промени в социалното статукво, демографската структура, културния мироглед или икономическите фактори, влияят директно или индиректно върху градовете и урбанизираната среда. Резултатът може да бъде появата на признаци за „свиващ се град“.

Докладът изяснява понятието „свиващи се градове“, поставя рамката, определяща явлението и формулира степента, в която това понятие засяга българските населени места. Направен е опит за синтезиране на проблемите, стоящи пред експертите в сферата на урбанистичното планиране и проектиране.

1. Въведение

Понятието „свиващ се град“ или *shrinking city* (англ.), се използва като определение за населени места, в които рязко или постъпателно се наблюдава намаляване на населението и икономическите активности, породени от дадени фактори възникнали в исторически план.

Очертават се четири основни причини за настъпване на процесите на „свиване“ на градовете: деиндустриализация, субурбанизация, радикална смяна на политическата система и демографско стареене [7].

Въпреки процесите на свиване, материалната среда в тези населените места количествено се запазва. Селището продължава да съществува, но качествено деградира. На практика, все по-малко по брой и обем функции се осъществяват в рамките на селищните граници (спиране на производствени мощности, редуциране на

---

¹ Миряна Йовчева Йовчева, архитект, асистент в катедра „Градоустройство“, УАСГ-София;
e-mail: m_yovcheva@mail.bg

звена от обслужващия сектор и др.). Явлението „свиващи се градове“ вече се е превърнало в значим проблем от световен мащаб.

В статия по темата от 2002г., за ролята на „свиващите се градове“ в политиките за устойчиво развитие, български и немски специалисти представят интересния пример на гр. Десау, Германия и неговата „перфорирана структура“. При задълбочено изследване е констатирано, че вследствие на преломната политическа промяна (преминаването от социалистически към демократичен политически модел), настъпват радикални изменения в демографията на региона – засилена емиграция и обезлюдяване. Те водят до намаляване ефективността на градската техническа и социална инфраструктура, поради намаления брой ползватели и некоригираните количествено, необходими средства за функциониране[2]. Това е едно от първите запознания на българската практика с феномена.

В доклад от 2006г, немският специалист д-р Торстен Вийхман поставя количествени рамките за „свиващ се град“: *“Под понятието свиващ се град, подразбираме урбанизирана територия (селище, град), с минимален брой обитатели от 10 000 души, с проявления на намаляване на населението, в период по-дълъг от 2 години и протичащи икономически трансформации с признаци на структурна криза“* [5]. Това синтезирано определение е приложимо за повечето български населени места – от най-малките селищни единици до т.нар. „големи градове“, по българската законовата класификация [3].

2. „Свиващите се градове“ в България

В доклада на д-р Торстен Вийхман попадат седем български града. Град Видин фигурира на 12-то място в групата градове с най-висок процент намаляващо население в Европа. В тази група има над 100 изследвани населени места.

Последните статистически данни потвърждават тези факти. При преброяването на населението през 2011[4] е установен значим темп на намаляване на жителите и изчезване на малки населени места от картата на България. Наблюдава се неблагоприятна демографска обстановка, която влияе върху икономическата и социалната активност в селищата, а от там и върху характеристиките и качеството на селищната среда. Най-тежко засегнатите градове са: Смолян, Кюстендил, Разград и Габрово. До сега се говореше за упадък (демографски и икономически) само за дадени региони в България. Вече не съществува изразена концентрация на засегнатите селища в определени региони. Наблюдава се равномерност по цялата територия на страната.

В края на 2011г. в София е проведен Европейския конгрес на Световната федерация за недвижими имоти (FIABCI) и XVII конференция на Централноевропейската мрежа на агенциите за недвижими имоти (CEREAN) на тема „Демографските тенденции в Европа – предизвикателства и възможности“. Представено е резюме на обобщаващия доклад на тема „Влияние на демографските тенденции в Европа в регионалното и градско развитие, изготвен в рамките на унгарското председателство на ЕС“[1]. За целите на настоящата статия, могат да се приложат следните изводи:

- измененията в демографската структура (количествени и възрастови) са основна заплаха за пазара на труда и играят решаваща роля в засилването на междурегионалната сегрегация;
- в зависимост от демографската характеристика и икономическата активност на населението, могат да се формулират три основни типа градове:

- с голяма "икономическа мощ" и силно увеличаване на населението – „динамично развиващ се град“ / *dynamically growing urban area*;
- със стабилна икономика и стабилни стойности на населението (с леки понижавания или повишавания) – „група на стабилните“ / *stable urban area*;
- с ясно изявено демографско свиване и/или застаряване и в икономически упадък – „свиващи се градове“ / *urban areas of complex shrinkage*.

Голяма част от българските градове попадат в третия тип, т.е. „свиващи се“. Освен политика към икономическо възстановяване, тези градове следва да се адаптират към „частичния срив на излишната инфраструктура, излишните жилища и намалените потребности в сферата на обществените услуги. Необходимо е да се работи за „ново равновесие в по-малък мащаб“.

Забавянето на необходимите действия за адекватно проучване на проблематиката и разработване на приложими политики за облекчаване на последиците, ще задълбочи проявленията. Като начало е необходимо запознаване с направените проучвания и анализи в световен мащаб, включващи и нашата страна. Необходимо е да се обърне сериозно внимание на демографската структура и динамика, икономическата активност на пазарите, прогнозите в икономическите отрасли. Ясни и структурирани методики не са изведени. Това се дължи на спецификата и уникалността на всеки един проблемен обект. Без навременна реакция от страна на специалистите в сферата на урбанизма и градското планиране, бихме станали свидетели на следното причинноследствено развитие на събитията:

свиващи се населени места → свиващи се региони → свиваща се държава

3. Световен опит в сферата

През 2006г. в Русе и София се проведе изложба на тема: „Обезлюдяващи се градове/Shrinking cities“, на която бяха представени материали по мащабно изследване от 2004г., на тема „Shrinking Cities - Reinventing Urbanism“ от Kulturstiftung des Bundes (Германска федерална фондация за култура) [9]. Това е един от първите опити за изчерпателно изследване на феномена „свиващи се градове“ и формулиране на теоретична постановка. Изследвани са група от географски необвързани населени места, но с наличност на различни негативни фактори, предизвикващи упадък:

- Детройт, САЩ, като пример за пагубните въздействия на процеса на субурбанизация върху градската структура;
- Хале и Лайпциг, Германия – „жертви“ на политическите събития от края на 1989г., скоростна деиндустриализация, засилени миграционни процеси поради вълните на субурбанизация и мащабно обезлюдяване на населени места в бившата Източна Германия;
- Иваново, Русия - резултат на същите политически промени (регионът преживява тотален крах: понижаване на индустриалното производство с 1/5, ниска раждаемост, намаляване очакваната продължителност на живот и силна емиграция на млади хора, са признаци на функционален колапс);
- Манчестър и Ливърпул, Англия - лицата на индустриалната революция претърпяват своя преломен момент в ерата на рязката деиндустриализация.

За посочените градски региони са представени оздравителни политики, които включват: ревитализация, икономическа преориентация, набор от социални и

културни мероприятия. Проблематиката е разгледана не само от ъгъла на урбанистичната практика, а и на алтернативни професионални сфери, като: дизайн, общообразователен сектор и стимулиращи програми за културни активности [7] [8].

Япония е една от страните с проблеми на застаряващо общество. Вследствие на осмисляне нуждата от адекватна политика Ohno Laboratory към University of Tokyo разработва концептуалния проект „Fiber City/Tokyo 2050”, в който са дадени конкретни проектни предложения за овладяване на ситуацията и приспособяване на градската среда към новопоявилите се обществено-социални условия [6].

Като отправна точка за изследванията се явяват прогнозните данни от 2002г., че до 2050г. населението на Япония ще се свие с 25%. (за съпоставка в България, за период от 25 години е доказано намаляване с приблизително 20% спрямо 1985г.[4]).

Според авторите прогнозни последици от демографските проблеми са:

- реална възможност за изчезване, не само на малки населени места, а и на големи градове;
- увеличаване на броя и размерите на обезлюдените територии - предпоставка за развитие на криминогенна среда;
- нарастналата инфраструктура, в периодите на „уголемяването“ на градовете, няма да бъде качествено поддържана и ще се превърне във финансова тежест за управленските структури, в условията на „свиване“;
- представителите на финансово обезпечената класа ще мигрират от предградията, загубили голям процент от удобствата си, към градския център, докато по-неплатежоспособните групи ще извършат срещуположното движение - към предградията, което ще маргинализира градската периферия;
- ще се появят територии със затруднено обслужване, тъй като елементи и обекти на ежедневните функции ще са изнесени в периферията;
- в резултат на застаряването на населението, домакинствата с по един член ще нарастват;
- Япония ще се сблъска със социо-културния проблем с емигрантите чужденци в работоспособна възраст, които ще нарастват все повече, вследствие нуждата от работна сила;
- социалният конфликт между млади и стари ще се задълбочи заради породената социална и икономическа обвързаност;
- ефикасността на обществото ще намалее, вследствие на което ще изпадне в икономическа нефункционалност.

С цел изграждането на работещ модел за функциониране на Токио, се предлагат следните „оздравителни“ идеи:

- *„Компактния град“* – комбинация на предимствата на големите градове с благоприятните природни характеристики на по-малките населени места, върху една компактна територия;
- *ново градско планиране* - флексибилен метод, а не твърда и неизменчива рамка – „бързореагиращо и адекватно“ градоустройство;
- *модел на запазване и респект към миналото* и въвеждане на „системното надграждане“ в урбанистичното планиране;
- принцип на *„минимална намеса за максимален ефект“* – в условията на свиваща се икономика инвестициите и проектната стойност се оптимизират, но не за сметка на постигнатото качество (отношение цена-полза).

Предлагат се четири основни стратегии: „The green finger”/„Зелените продължения“, „The partitions”/„Разделителите“, „The green web”/„Зелената мрежа“ и „Urban Wrinkles”/„Урбанистичните отпечатащи“. Развита е идеята, че площната структура на града ще се видоизмени в една мрежа от свързани линейни елементи.

4. Парадоксите в българския урбанизъм

Основните акценти в разработката „Fiber City/Tokyo 2050”, биха могли да бъдат отправна точка за преосмисляне на българската урбанистична действителност.

Идеята за свиване все още не е припозната като реалност за българския град, въпреки наличието на основните характеристики – постсоциалистическо общество, след радикална смяна на политическата система, с доказана тенденция за силно намаляващо и застаряващо население и деиндустриализация след 1989г.

Терминът „свиване“, било то на пазари, сфери на влияние, територии, влошен финансов ресурс и други, води до негативно отношение.

Усвояване на нови територии за експанзивното застрояване на периферни райони за обитаване, пътна инфраструктура и фаворизиране на личния автомобилен транспорт в градската среда, са проявление на една неустойчива тенденция на развитие. Идеята за експанзия е дълбоко вкоренена в съвременната българска урбанистична практика - няма урбанистична стратегия, устройствена схема или план, без придвиждане на териториални разширения с цел урбанизация на селищата.

Необосновано нарастват застроените площи – за обитаване, търговия, инфраструктура по време, в което България няма икономически приоритети в дългосрочен план.

Идеите за градско обновяване и структурна реконструкция, се възприемат като една пожелателна практика, но не и задължително условие.

Ролята на прякозасегнатите от процесите на свиване (населнието) е неясна. Липсва стратегия за приобщаване на хората към проблемите на населено място. Не е приложена политика за инициране на промени „от долу на горе“.

5. Заключение

Методическите модели за планиране и проектиране, новите функционални групи и елементи в селищната среда, възникнали като резултат от комплексните процеси, протичащи в „свиващите се градове“ подлежат на преразглеждане. Необходима е холистична визия, базирана на комплексен анализ, който да се проведе на ниво по-високо от градосутројствената рамка. С цел да се избегне схематичното прилагане на типови схеми в планирането е наложителна ревизия на стратегическите национални приоритети за социално и икономическо развитие. Следва да се актуализира нормативната уредба, дефинираща участниците в урбанистичните процеси и формирането на представителство на ниво „квартална общност“.

„Свиването“ е глобално явление, зависещо от комплексни фактори в световен мащаб, което не трябва да бъде отричано, а следва да се приеме като възможност за развитие на един нов урбанистичен подход.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Герьохази, Е., Й. Хегедюш, К. Томай, И. Тошич, „Влияние на демографските тенденции в Европа в регионалното и градско развитие. Обобщаващ доклад, изготвен в рамките на унгарското председателство на ЕС“, Metropolitan Research Institute (Институт по градоустройство) – Váti, Будапеща, април 2011 г
2. Димитрова, Е., В. Scurrall, „Свиващите се“ европейски градове: предизвикателства към устойчивото градско развитие, Юбилеен годишник на УАСГ, София, 2002;
3. НАРЕДБА No 7 на МРРБ, от 22 декември 2003 г. (обн., ДВ, бр. 3 от 13 януари 2004 г.; Решение No 653 на ВАС от 2005 г. - ДВ, бр. 11 от 1 февруари 2005 г.)
4. НСИ, Преброяване на населението и жилищния фонд към 1.02.2011 година;
5. Wiechmann T., Lecture “Types of shrinking cities –Introductive Notes on a Global Issue”, International Symposium „Coping with city shrinkage and demographic change - Lessons from around the globe“ Dresden, 30 – 31 March 2006;
6. Hidetoshi O., OHNO laboratory, The University of Tokyo, “TOKYO 2050/Fiber City”, Tokyo, 2006d
7. Oswalt, Ph., R. Bittner, R. Fishman, D. Haslam, W. Kil, “Shrinking Cities: v.1- International research”, HATJE CANTTZ, Germany, 2005;
8. Oswalt, Ph., R. Bittner, R. Fishman, D. Haslam, W. Kil, “Shrinking Cities: v.2 - интержентионс”, HATJE CANTTZ, Germany, 2006;
9. ОБЕЗЛЮДЯВАЩИ СЕ ГРАДОВЕ – обща информация; извлечено на 29/08/2012 от <http://www.shrinkingcities.com/353.0.html>

THE ACTUALITY OF THE “SHRINKING SITIES”

Miryana Yovcheva¹

Keywords: *urbanism, shrinking cities, deindustrialization, suburbanization, demographic ageing*

Research area: *Architecture and urbanism*

ABSTRACT

Cities have always played an essential role in the development of society. Social and cultural transformations constantly take place in these urban structures. Therefore changes in the social status quo, demographic dynamics, cultural ideology or economic factors, affect directly or indirectly the cities and entire urban environment. The results from all these processes could be signs for "Shrinking" city.

The purpose of this paper is to clarify the concept of "shrinking" cities, to line-out the framework that defines the problem and to formulate the extent to which this notion refers to the Bulgarian cities. The author will attempt to summarize the problematic points which are faced by the professionals in the field of urban planning and design.

¹ Miryana Yovcheva Yovcheva, Mcs.Arch, Senior Assist. Prof., Department of Urban planning, UACEG-Sofia; e-mail: m_yovcheva@mail.bg